

ВЕЛИКІ РОКОВИНИ.

ПРО ЛЬОГ,

говорений перед ювілейною виставою „Наталки Полтавки“ в пам'ять столітніх відродин українсько-руської народности.

(Сцена зовсім темна, далеко видно зарево великої пожежі, на переді сцени на право могила).

Козак-невмирака

(старезний дід, з бандурою, сидить на могилі. Зразу в темноті тільки слабо рисує ся його сілуєт, він вдивляє ся в пожежу і деклямує глухо, іронічно:)

Еней був парубок моторний
І хлопець хоч куди козак!
На лихо вдав ся він проворний,
Завзятійший од всіх бурлак.
Та Греки, як спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він взявши торбу, тягу дав.
Набравши деяких Троянців,
Осмалених як гиря лаянців,
Пятами з Трої наживав.

(Він устає, випростовує ся, бандура бреньчить).

Вона горить! Та Троя-Україна
Палає, гине, з серця точить кров.
Здасть ся, вже остатня їй година,
Здасть ся, хитрий ворог поборов

Усе! Здаєть ся, вся лягла дружина,
 Всі мури впали, навіть той покров
 Остатній, що ним укривають трупи,
 І той загарбали хижацькі купи!

Ні, не досить! І в нашому нутрі
 Пройшов пожар, сумує попелище!
 Ми хробачливі в самому ядрі,
 В душі погасло вічнеє огнище
 Живої віри! На страшнім кострі
 Згоріла сила! Нижче, нижче, нижче
 Схиляють ся колісь так горді чола!
 О мамо! Бідна ти, бездітна й гола!

Ми всі такі! Що в иньших ганьби знак,
 Се ми приймаємо як хліб насущний!
 У иньших ренеґат — у нас добряк;
 У иньших підлий — в нас старшім послушний;
 У иньших скажуть просто, ясно так:
 Безхарактерний, — в нас лиш: простодушний.
 Не стало встиду в нас! Ми в супокою
 Упідлимось, ще й горді підлотою.

*(Далекій грім, пожежа зближає ся, на сцені робить ся
 виднійше. Козак показуючи на захід).*

О, так! Он там він, той козак моторний,
 Що вирвав ся з пожежі рідних хат;
 Не заперечу, вдає ся він проворний!
 Нехай тут гине, пропадає брат!
 Нехай тут матір шарпа ворон чорний,
 Нехай борців шматує й ріже кат!
 Він рад, що вратував свої Пенати,
 Тікає иньшої шукати хати.

Пятами накивав від тебе, нене!
 Лишив тебе у ранах, у крови!
 Із грудн вирвав серце насталене,
 А вткнув якесь собаче — і живи!
 І крикнув грімко: „Хлопці, гей до мене!
 Не буде тут роси вже ні трави!

Пропала мати, ми ще сеї ночі
Кидаймо трупа! Гейже, в сьвіт за очі!

„Там жде нас краща доля, там печені
Самі нам голубці влетять у рот!
Хто хоче розкошів — жий в Карфагені;
Хто хоче вивиснить ся над народ,
І слави й блиску й злота повні жмені, —
За мною в Рим! Там храм наш, там кивот!
Що нам ті згарища! Забудьмо Трою!
Власть - Рим і розкіш - Карфаген горою!“

І рушили — народам на наругу!
Пішли нової матери шукать.
В серцях згасили навіть тую тугу,
Що тягне пса у рідній буді спать.
Де йдеш, Енею? Пугу! Пугу! Пугу!
Не чують! Дармо кликать і гукать!
Ідїть! Несїть народам всім для виду
Жебрацьку торбу і лице без встиду!

*(Тимчасом розвиднюєть ся троха, видно попалені села,
поле вкрите трупом)*

Ох, не сходи ти сонце на Вкраїні!
Злякаєш ся тих згарищ і руїн!
Осліпнїть очі тут же, в сїй годині,
Щоб той страшенний образ наче шпін
Не вбив ся в серце і не пік від нині
Страшнійше пекла! Що се? Чути дзвін!
Се ангел дзвонить по мертвим народї.
Бо щоб живий хтось був?... Подумать годї!

(Чути далекий голос дзвона)

Так, ангел дзвонить! Молотом з алмазу
Він бє о хрусталевиї неба звід.
Ох! Заболїли страшно тут відразу
Всі давні рани! Сей кровавий слїд —
Се Берестечко! Тут у кости казу
З Чуднова взяв. Сей струц, від сотні лїт
Незгоєний — Андрусівська умова!
А тут — Полтава і смага Петрова.

(Голос дзвона міцніє і мішає ся з гуркотом грому — темніє на ново. Козак паде на коліна на могилі).

О Боже! чи-ж кінець моєї муки?
 Вкраїна вмерла — дай мені спочити!
 Дай ті катовані від давна руки
 Хоч у могилі без кайдан зложить!
 Змажи нас з пам'яті людей, щоб внуки
 Не знали, як ми мусіли скінчити.
 Ти сам, Святий, забудь про нас в сій хвили,
 З землею наші порівняй могили!

(Удар грому. Козак западає ся в землю. Ще хвилю гуркоче грім, потім звільна прояснює ся, на сході займає ся велике рожсєве зарєво — сходить сонце. Сцена представляє той самий краєвид, тільки з зеленими садами, чепурними хатками, на право, далеко, вежі міста з золоченими банями, довкола могили роскішні кущі, калина, черемха в цвітї).

Козак-невмирака

(той самий, але відмолоднілий, з бандурою, виходить ізза могили. Іде зразу понурий, у задумі, та звільна його рухи роблять ся енергічні, голос міцніє).

Здорово проспав ся, бачу,
 По козацьки, сотню літ.
 Ну, та виграю чи втрачу,
 А погляну ще на сьвіт,
 На ту рідну Україну,
 Що колись як рай цвила,
 Що мені над все на сьвіті
 Наймилійшою була.
 Хто то в ній тепер панує?
 Хто то в ній тепер живе?
 Як говорить, як сьпіває
 Поколіне те нове?
 Боже, серце жах стискає:
 Адже-ж певно нині в ній
 Вже ніхто не зна, не тямить
 Нашу мову і пісні!
 Десь Калмики та Кіргізи
 Топчуть степ, де ми лягли;
 Чудь, Мордва, Чухна та Фіни
 Наші села заняли.

Боже, по що з вікового
 Сну мені велів ти встать?
 Чи щоби з розбитим серцем
 Я в могилу ляг назад?

*(Поступає наперед. За сценою чути хорову пісню — зразу рі-
 nissimo, потім чим раз сильнійше, та все таки притишено,
 мов з віддаленя:)*

Ой гук мати, гук,
 Де козаки йдуть!
 Та щасливая тая доріженька,
 Та де вони йдуть.

А де вони йдуть,
 Там дуги гудуть,
 А перед себе та вражих Ляшеньків
 Облавою пруть.

Козак

(з виразом найвисшої радості)

Боже! Наше рідне слово!
 Наша пісня ще живе!
 І про нас ще памятає
 Покоління те нове!
 Ще сьпіває про козацтво,
 Про його кровавий бій!
 Ах, значить, ще не в могилі
 Той народ коханий мій!

(Озираєть ся по сцені)

Ах, значить, оті цьвітучі
 Села, ниви і садки,
 Се українські оселі,
 Се України вінки!
 А оті могили-гори,
 Де борці старії сплять,
 Уквітчали любі руки
 Знать українських дівчат!
 Ще Українець збирає
 Із сих нив для себе хліб,

І не топче чужениця
Нашу славу і наш гріб!

(Поступає ще далі наперед і озиряє публіку)

Ах, а тут! Предивне диво!
Тайна поміж тайн страшних!
Сеж Енеєві потомки!
Та що стало нині з них?
Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивають йому пятами
Не задумались зовсім, —
Ті під материні крила
Знов згорнули ся в любові,
І бажають в рідній хаті
Рай зготовити собі.
І дивіть, горять їх очи
Тим самим огнем сьвятим,
Як горіли тої ночі,
Коли друг мій, побратим,
Коли славний, безталанний,
Щирий батько наш Богдан
У важкій годині скликав
Запорожців на майдан.
Тямлю ніч сю як сьогодні!
В коло нас реве Дніпро
І клекоче Ненаситець,
Камяне гризе ребро.
А в степу напроти Січи
Се не хижая сова
А кодацька ляцька кріпость
Свої кіхті вибува.
У Богдана сльози в оці,
Та огонь в душі, в словах.
„Згинем, братя, або в гору
Піднесем свободи стяг!
Згинуть, нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани,
Тому війни не страшні!

Чи послабли ваші сили?
 Потупили ся шаблі?
 Чи в серцях ви погасили
 Дух лицарський взагалі?“
 І гучнійше хвиль Дніпрових
 Крик козацтва заревів:
 „Або ляжем головами,
 Або вибем ворогів!“
 В жовтім сьвітлі смолоскипів,
 Що горіли серед нас,
 У очах козацьких блисло
 Десять тисяч іскор враз.
 Гей, тих десять тисяч іскор,
 То був, братя, той підпал,
 Що підняв страшну пожежу
 Аж по Буга й Сяну вал.
 Гей, тих десять тисяч іскор,
 То був, братя, той розмах,
 Що історію України
 Повернув на иньший шлях.
 Бачу, бачу тії іскри!...
 Мовиш: мало їх? Невже-ж?
 Що? На трийцять мільйонів
 Десять тисяч не знайдеш?
 Мовиш: де нам взять Богдана?
 Тільки ті придатний будь
 На сьвяте, велике діло!
 Загартуй думки і груди!
 До високого літаня
 Ненастанно пробуї крил,
 А Богдан прийде як сума
 Ваших змагань, ваших сил.
 До великого моменту
 Будь готовим кожний з вас, —
 Кожний може стать Богданом,
 Як настане слухний час.
 Мовиш: нині иньщі війни.
 Ну, то иньшу зброю куй,
 Ум остри, насталюй волю,

Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не мири ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кождий думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт.
Кождий думай: тут, в тім місці,
Де стою я у огни,
Важить ся тепер вся доля
Величезної війни.
Як подам ся, не достою,
Захитаю ся мов тїнь, —
Пропаде кровава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держи ся
І дітей своїх ховай!
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
Чи побіди довго ждати?
Ждати — довго! То й не жди-ж!
Нині вчи ся побіджати,
Завтра певно побідиш.
Таж не даром цвѣт розцвив ся!
Чейже буде з цвѣту плід.
Таж не даром пробудив ся
Український жвавий рід.
Таж не даром іскри грають
У очах тих молодих!
Чей нові мечі засяють
У правицях у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Доси нас наруга жре;
Та ми крикнім: Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере!

Іван Франко.

